

SLOVENŠČINE TUJEJEZIČNIH GOVORCEV

Članek začenjamo nekoliko provokativno – sprašujemo se, ali je jezik, ki ga uporabljajo tuji govorniki slovenščine, res slovenščina in kakšne so njegove značilnosti. Ob odlomkih šestih besedil tujejezičnih uporabnikov slovenščine poskušamo nato v nadaljevanju pokazati, da je pojavnih oblik slovenščine toliko, kot je njenih govorcev. V članku poleg tega pokažemo tudi, kako sprejemajo in vrednotijo besedila tujejezičnih govorcev domači govorniki slovenščine in kako tolerantni so pri tem.

Uvod¹

(1. besedilo) Na tako rekoč razvitem svetu, ljudje že dolgo časa ne kupujejo več zaradi potrebe po določenih izdelkih. Naša družba je družba potrošnje, to je jasno. Zadnja leta številni razprodaje, popusti in druge vrste znižanih cen privlačajo ljudi iz vseh socialnih kategorij, neodvisno od časa leta. Ali je to dobro? Ali velja ta trend nasplošno? Ali gre nakupovanje samo na to smer? ...

(2. besedilo) ... Velikokrat se zgodi, da svojci umerlega nočejo darovati organov. Takrat jih morajo zdravniki prepričevati, da z tem bodo rešili življenje ne samo eni, ampak več oseb. To je težka naloga tako za zdravnike, kakor tudi za svojce. Odločitev je težka tudi zato, da so darovalci organov najpogosteje zelo mladi. Nihovi starši dolgo nočejo slišati, da je njihov sin ali hčera mrtev. Ne verujejo, da ga (jo) pri življenju držijo le umetne aparate ...

(3. besedilo) Potrošniška zasvojenost je danes zelo razširjena. Menim, da je za to pomembno nekoletko dejavnikov. V svetu je recesija, zaradi ekonomskih in gospodarskih težav ljudje ne morejo privoščiti vse, kar si želijo, lahko čakaju v vrstah in kupujejo na rasprodaja veliko stvari. Rasprodaje so za teh ljude zelo dobre, ker jih osrečuje zaradi tega, ker in oni lahko privoščijo za se kar si hotejo ...

(4. besedilo) Sodobni človek ne kupuje zaradi potrebe, temveč iz potrebe nakupovanja. Zakaj uprašamo? Na sodobnega človeka uplivajo reklame iz televizorja, veliko slik na uli-

¹ Besedilo začenjamo z odlomki iz besedil šestih tujih uporabnikov slovenščine. Besedila so nastala kot del izpita iz znanja slovenščine na visoki ravni po programu *Slovenščina za tujce* (Pirih Svetina in Ferbežar 2001, Ferbežar in Pirih Svetina 2002). Besedila so do črke natančni prepisi originalov.

cah, katerimi gremo na delo usak dan, use to upliva na naša čuvstva in mi to ne opazujemo. Televizor, kateri prižgan i dela usak dan, kdaj mi delamo nekaj drugega, u tem času na naša čuvstva uplivaju barve, glas sitnosti, kateri nam pravijo občutek sreče, kasneje med njimi opazujemo izdelek, kateri nam ponujajo tovarne ...

(5. besedilo) Število bolnikov iz leta v let bolj narašča. Potreba organov je zelo velika, ker je vse več ljudi, ki so bolni za rakom ali drugimi bolečinam. Projekt, ki bo stekel v Sloveniji, menim, da je izjemno dober zaradi tega, ker se bo s temi vedelo približno število mogočih darodavcev organov. Pri seboj ima vsak svojo kartico zdravstvenega zavarovanja in pri nekateri nesreči, ki se konča smrtjo, se ve in lahko dobi določeni organ ... Svetujem vsakom, ko bo umrl, naj bo darodavec, ker ne vem, komur bo pomagal.

(6. besedilo) ... Človek je vedno v iskušnji kupovati, kar novega in tudi s časoma občuti vse večjo potrebo imeti kar precej modernih reči in pogosto ni pomembno ali prav potrebuje te reči. Z vse večjo ponudo na tržišču cene so vse manjše, poleg tega oglašalna moč je velika in vsak dan občutimo njeno bombardiranje iz vsih zvrst metija. Finančna moč je tudi pomembna, ampak nasplošno popularne rasprodaje omogočajo vsakom, da si privoščta zeleno ...

V branje vam ponujamo odlomke iz besedil šestih različnih avtorjev, ob katerih smo si v nadaljevanju razprave zastavili nekaj vprašanj. Sprašujemo se, ali so ta besedila napisana v slovenščini in ali lahko ob teh besedilih govorimo o šestih različnih pojavnih različicah slovenščine. Zanimalo nas bo, kakšne so značilnosti v teh besedilih uporabljenega jezika, in tudi, kaj je besedilom skupnega oziroma kako se med seboj razlikujejo.

Vsem zgoraj predstavljenim besedilom je skupno npr. to, da so nastala pod pogoji in v okoliščinah, ki so bili enaki za vse njihove tvorce. Skupno jim je tudi, da so nastala z istim namenom – njihovi tvorca so na izpitu iz znanja slovenščine kot tujega jezika na visoki ravni z njimi poskušali dokazati določeno stopnjo obvladovanja slovenščine. Besedila pa se seveda v marsičem tudi razlikujejo. Domači govorci slovenščine² smo na prvo zgoraj zastavljeno vprašanje, ali so ta besedila napisana v slovenščini, po vsej verjetnosti odgovorili pritrdilno. Ob tem pa se je odprl nov sklop vprašanj, namreč, kako sprejemamo in vrednotimo besedila tujejezičnih uporabnikov slovenščine njeni domači govorci in kako tolerantni smo pri tem.³ Na nekaj teh vprašanj bomo poskušali odgovoriti v nadaljevanju.

Ko govorimo o tolerantnosti domačih govorcev slovenščine do njenih tujejezičnih uporabnikov, je morda potrebno opozoriti na dejstvo, da je bilo še ne tako dolgo tega pri nas tudi v strokovni javnosti razširjeno mnenje, da je slovenščina jezik samo za Slovence (o tem npr. v Stabej 2003). Obstoja slovenščine kot tujega jezika se danes njeni domači govorci bolj ali manj jasno zavedamo (*JiS* 49/3–4, maj–avg. 2004).

² Domači govorec je v strokovni javnosti uveljavljajoče se poimenovanje za angleški izraz *native speaker* in se uporablja za vzpostavljanje razmerja med domačimi govorcami, to je med tistimi, ki jim je neki jezik prvi jezik, in tujimi govorcami, ki jim je ta isti jezik tuji (*JiS* 49/3–4, maj–avg. 2004).

³ O tolerantnosti kot o pozitivnem odnosu do drugih jezikov in do govorcev, ki neki jezik uporabljajo kot tuji, glej v Požgaj Hadži in Balažic Bulc 2005 (v tisku). Avtorici citirata Ranka Bugarskega (2002), ki razlikuje med dvema različnima stopnjama tolerantnosti: nižjo in višjo. Nižja stopnja tolerantnosti je po Bugarskem povezana s pojmom multikulturalnosti in pomeni predvsem pasivno sprejemanje obstajanja drugačnega, tudi jezika. Višja stopnja tolerantnosti pa pomeni aktivno sprejemanje drugačnega, kar pa je povezano z interkulturalnostjo ali interakcijo različnih jezikov in kultur.

Vemo, da je slovenščina jezik, ki ga kot sredstvo medsebojnega sporazumevanja najpogosteje sicer res uporabljamo njegovi domači govorniki. Za sporazumevanje, ponavadi s Slovenci, pa slovenščino uporablja tudi precejšnje število tistih, ki jim slovenščina ni prvi jezik. Sprejemanja slovenščine kot tujega jezika in tolerantnosti do uporabnikov slovenščine kot tujega jezika pa se domači govorniki slovenščine najbrž šele učimo.

Slovenščina s svojo zapleteno paradigmsko in sintagmatsko razvejenostjo omogoča semantizacijo in sporazumevanje z zelo različnimi jezikovnimi sredstvi. Dejanskih uresničitev slovenščine, ki pa zaradi v osnovi enotnega sistema omogočajo sporazumevanje, je natanko toliko, kolikor je tudi njenih uporabnikov. Zato tudi v naslovu govorimo o slovenščinah v množini.⁴ Slovenščina se od slovenščine razlikuje seveda tudi pri domačih govornikih, ki smo jo usvojili kot svoj prvi jezik in jo glede na svoje geografsko poreklo, v skladu s svojo sekundarno socializacijo (stopnjo izobrazbe) in še čim različno obvladujemo. Ljudje se, ne glede na to, ali govorimo o obvladovanju prvega ali katerega koli tujega jezika, med seboj razlikujemo po svoji sporazumevalni zmožnosti – potencialnem jezikovnem znanju in sposobnostih sporazumevanja. Znanje jezika tako nikakor ni enotna kategorija. V nadaljevanju prispevka se bomo bolj posvetili slovenščini v pisnih besedilih tujejezičnih govorcev, torej tistih, ki so se slovenščino učili kot tuji/drugi jezik ali jo usvojili iz okolja zaradi najrazličnejših razlogov in do različnih stopenj znanja.⁵

Dejavniki sporazumevalne zmožnosti in jezikovne rabe ter vmesni jezik

Jezikovna raba je s sporazumevalnimi dejanji izkazano jezikovno znanje. Ko govorimo o dejavnikih, ki vplivajo na to, kako uspešni bodo posamezniki pri usvajanju jezika in do katere stopnje ga bodo usvojili, imamo v mislih predvsem tri skupine tovrstnih dejavnikov: biološko-fizične, psihološke in socialne (Pirih Svetina 2005). Ti dejavniki po drugi strani tudi vplivajo in določajo, kako uspešni bodo posamezniki pri jezikovni rabi in kaj bo zanjo značilno. Na individualiziranost jezikovne rabe smo skušali pokazati z izbranimi primeri odlomkov besedil. Hkrati pa smo tudi ugotovili, da imajo ta besedila tudi toliko skupnih značilnosti, da smo jih domači govorniki lahko prepoznali kot slovenska. V procesu usvajanja gredo učeči se skozi različne stopnje in nanje v različni meri vplivajo zgoraj navedeni dejavniki. V predstavljenih primerih besedil njihovi avtorji izkazujejo neko obliko vmesnega jezika,⁶ ki so ga, seveda vsak svojega in po svoje, razvili v procesu usvajanja jezika. Vmesni jezik lahko definiramo kot fazo v usvajanju drugega jezika, ki jo zaznamuje hkratna uporaba elementov prvega oz. prej naučenih jezikov (pozitivni in negativni jezikovni prenos) in elementov ciljnega jezika (Lewandovsky 1994, O'Grady in drugi 1997).

⁴ Na podoben način je poveden tudi naslov članka Vesne Požgaj Hadži in Ine Ferbežar Tudi to je slovenščina (2001).

⁵ V razpravi zaradi metodoloških omejitev analiziramo samo pisna besedila in preko njih sklepamo o jeziku njihovih tvorcev – tujejezičnih uporabnikov slovenščine. Predpostavljamo lahko, da bi v nekaterih elementih lahko bila tudi besedila domačih govorcev zaradi različnih razlogov (izobrazbe, starosti, nevarnosti pisanja) podobna tem besedilom.

⁶ Selinker 1972. Glej v nadaljevanju.

Poleg tega vsak učeči se posameznik pri svoji jezikovni performanci kaže tudi popolnoma individualne značilnosti, ki so posledica prej omenjenih dejavnikov vpliva na učenje in rabo jezika. Za Bredo Pogorelec je vmesni jezik »jezikovna oblika posebnega idiolekta (jezik, ki si ga na stičišču dveh jezikov oblikuje posameznik in ki je na vseh ravneh od pomensko-leksikalne do fonološko fonetične pretkan z interferencami iz drugega jezika), ki ima kot manj obstojen jezikovni sestav več možnosti razvoja« (Pogorelec 1989).

Po teh dveh definicijah je vmesni jezik relativno nestabilna faza – jezikovna različica v procesu učenja jezika, ki na začetku procesa učenja kaže le zelo malo značilnosti ciljnega jezika, potem pa vse več – in se pojmuje kot kontinuirani proces, od začetnega, skoraj neeksistirajočega znanja J2 proti jezikovni zmožnosti rojenega govorca (*ang. native like competence*).⁷

Slovenščina v besedilih tujejezičnih govorcev – pilotska raziskava

Ob primerih besedil, ki so jih tvorili tujejezični uporabniki slovenščine, smo poskušali pokazati na njene različne pojavne oblike oz. na značilnosti vmesnih jezikov tvorcev teh besedil. Pri tem so nas zanimale:

- značilnosti, prenesene iz njihovih prvih jezikov (in značilnosti, prenesene iz prej naučenih jezikov; pozitivni in negativni jezikovni prenos), ki se lahko pojavljajo na katerikoli jezikovni ravnini, najočitneje pa jih zaznavamo na leksikalni, oblikoslovni in skladenjski ravnini ter posebej pri izgovoru;⁸
- značilnosti slovenščine kot drugega oz. tujega jezika, v tem primeru ciljnega jezika, ki se v rabi poleg ustreznih in pravih oblik najpogosteje kažejo tudi kot napake zaradi posploševanja, napačnih analogij, neupoštevanja omejitev pravil ali nedosledne rabe pravil;
- in ostale značilnosti, ki jih ne bi mogli pripisati niti jezikovnemu prenosu niti niso značilnost slovenščine kot neprvega jezika in so kot take rezultat individualnih dejavnikov.

Da pa bi pokazali na to, kako ti pojavi delujejo v besedilih in kako učinkujejo na prejemnike besedil, smo oblikovali manjšo empirično, v tej fazi še pilotsko raziskavo, s katero smo preverjali, kako razumejo in sprejemajo ter vrednotijo ta besedila, preko njih pa tudi različice slovenščin tujejezičnih govorcev, njeni domači govorcei.⁹

⁷ Obstajajo tudi drugačne razlage in definicije vmesnega jezika. Zaradi napak, ki se fosilizirajo (Selinker 1972) in jih ni več mogoče odpraviti (npr. na ravni izgovorjave, določenih oblikoslovnih in skladenjskih oblik), lahko vmesni jezik postane tudi stabilen sistem, ki kaže značilnosti tako prvega oz. prej naučenih jezikov kot drugega jezika (Laufer 1995: 266).

⁸ Govorjeni jezik ni predmet te raziskave. Zaradi različnih razlogov (glej tudi opombo 5) obstajajo razlike med govorno in pisno zmožnostjo tako pri tujih kot tudi domačih govornikih.

⁹ Del rezultatov te pilotske raziskave je bil predstavljen na 2. mednarodnem simpoziju *Slovenščina in njeni uporabniki v luči evropske integracije* (Koper, 20.–22. maj 2004).

Vzorec, instrument in postopek

V analizo smo zajeli prepise šestih (v uvodu in nadaljevanju z odlomki predstavljenih) besedil, ki so jih napisali kandidati na izpitu iz znanja slovenščine na visoki ravni (Izpitni center Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani, april 2004). Kandidati (njihova besedila so označena s števkami od 1 do 6) so bili dvojezični govorec francoščine in italijanščine ter domači govorniki poljščine, albanščine, slovaščine, madžarščine in srbsčine. Vsi so izpit opravljali zaradi pridobitve dovoljenja za opravljanje dela v Sloveniji (zdravniške oz. zobozdravniške prakse). Na izpitu sta bili besedili prvih dveh kandidatov na podlagi ocen dveh neodvisnih ocenjevalcev ocenjeni pozitivno (z ocena 3 (*dobro*) in 2 (*zadovoljivo*)), besedila preostalih štirih kandidatov pa so bila ocenjena negativno (ocena 1).¹⁰

Besedila smo v celoti prepisali in jih opremili z vprašalnikom, ki ga v nadaljevanju povzemamo. Tako opremljena besedila smo dali v presojo osmim osebam, domačim govornikom slovenščine, med njimi je bilo pet žensk in trije moški, tri osebe so imele srednjo oz. nižjo izobrazbo, pet oseb je bilo višje oz. visoko izobraženih. Osebe so bile stare med 30 in 70 let.

Ob prepisu besedila so imeli presojevalci nalogo, da v besedilu označijo vse, kar je narobe, se jim zdi narobe ali jih zgolj moti.¹¹ V navodilu je ob tem pisalo, naj napačne samo označijo. Nato je za presojevalce sledilo nekaj nalog, ki naj bi preverile njihovo razumevanje besedil. Pri drugem vprašanju smo jim dali na voljo štiri oz. pet možnosti, ki naj bi povzemale temo besedila. Pri tretji nalogi so presojevalci poskušali določene dele besedila povedati drugače, z drugimi besedami, jih parafrazirati.¹² Nato

¹⁰ Ker gre za izpitno gradivo, ki je podvrženo stroгим pravilom o varovanju osebnih podatkov, na tem mestu ne objavljamo drugih podatkov o piscih besedil niti ne prepisov besedil v celoti. Na izpitu iz znanja slovenščine na visoki ravni ocenjevalci ocenjujejo besedila na podlagi štirih parametrov: vsebine, zgradbe, uporabljenega besedišča in jezikovne pravilnosti. Ocenjevalna merila za vrednotenje pisnih besedil na izpiti iz znanja slovenščine so sicer natančno predstavljena v *Izpitnem katalogu izobraževalnega programa Slovenščina za tujce* (Ferbežar in Pirih Svetina 2002).

¹¹ V pilotski raziskavi sta bila vprašanje (*Kaj vas moti?*) in trditve (*me najbolj moti, me zelo moti, me moti, me malo moti, me sploh ne moti*) postavljena namenoma – sugerirala naj bi iskanje tistih delov besedila, ki se presojevalcem ne zdijo sprejemljiva ali ustrezna ipd. Za nadaljnjo raziskavo bi bilo smiselno izbrati bolj pozitivno naravnana vprašanja in trditve, ki na presojevalce pričakovano delujejo manj sugestivno. Vprašanje nadalje seveda je, kako bi bili tako pridobljeni rezultati primerljivi med seboj.

¹² Navodilo k tej nalogi je bilo: »Avtor besedila je zapisal tako, kot je zapisano v spodnjih primerih. Bi vi zapisano znali ali hoteli povedati kako drugače, z drugimi besedami, bi ga mogoče parafrazirali? Pri delu si lahko pomagate s celotnim besedilom – zaradi konteksta, iz katerega so izpisani spodnji primeri.« Pri prvem besedilu so bili med drugim izpisani naslednji deli besedila: *na tako rekoč razvitem svetu, družba potrošnje, neodvisno od časa leta, Ali gre nakupovanje samo na to smer?, Armanove kavbojke, je oblast potrošnje nevarna stvar, človek niti ne opozarja, da je tako vesel, ko kupuje na razprodajah*. Podobno kot trditev *me moti* je tudi navodilo k tej nalogi zelo sugestivno. Izkušnje kažejo, da v slovenski situaciji vsakdo, ki zna nekaj povedati drugače, če le ima možnost preoblikovati besedilo drugega, to tudi stori. Jezik sam omogoča predstavitev pozicije z različnimi površinskimi uresničitvami.

smo ob besedilu presojevalcem zastavili nekaj vprašanj in jih prosili, naj odgovore nanje poiščejo v besedilu.¹³

Ob petem in šestem vprašanju naj bi presojevalci s pomočjo zapisanih trditev in ocen besedila ovrednotili (glej spodaj). Ob tem naj bi pri peti nalogi vsak presojevalec poskušal analizirati, kaj ga v besedilu v resnici moti – pri tem je imel na voljo sedem kategorij (besede, končnice, besedni red, strukture,¹⁴ nepovezanost delov besedila, nerazumljivost zaradi napak, neprepoznavanje smisla/sporočila besedila) – in v kolikšni meri ga posamezni segment moti (od ocene 1 (*me sploh ne moti*) do ocene 5 (*me zelo moti*)). Presojevalec se je odločil za eno izmed ponujenih možnosti. Pri šesti nalogi se je moral presojevalec do besedila opredeliti v smislu, ali je besedilo napisano ali ni napisano v slovenskem jeziku oz. je moral obkrožiti eno trditev, ki je v zvezi z besedilom po njegovem mnenju najbolj držala.

5. V besedilu me najbolj moti (5), me zelo moti (4), me moti (3), me malo moti (2), me sploh ne moti (1):

(Obkrožite ustrezno številko ob trditvi.)

– ker je pisec uporabil napačne ali neslovenske besede,	5	4	3	2	1
– ker je pisec uporabil napačne končnice,	5	4	3	2	1
– ker je pisec uporabil napačni ali čuden besedni red,	5	4	3	2	1
– ker je pisec uporabil nerazumljive, neslovenske strukture,	5	4	3	2	1
– ker so deli besedila med seboj nepovezani,	5	4	3	2	1
– ker so deli besedila zaradi različnih napak nerazumljivi,	5	4	3	2	1
– ker ne vem, kaj je hotel v posameznih delih besedila sploh povedati.	5	4	3	2	1

Slika 1: Peta naloga v vprašalniku za presojevalce.

¹³ Navodilo četrte naloge je bilo: »V skladu s prebranim besedilom poskusite na kratko odgovoriti na naslednja vprašanja. Odgovore na vprašanja poiščite v ustreznih odstavkih besedila.« Pri drugem besedilu so presojevalci odgovarjali na naslednja vprašanja: *Komu je namenjeno presajanje organov?, S kakšnimi problemi se ob darovanju organov srečujejo zdravniki in s kakšnimi svojci umrlega?, Zakaj morajo zdravniki po smrti potencialnega darovalca zelo hitro ukrepati?, Kaj pisec svetuje potencialnim darovalcem organov?* Pri vsakem vprašanju je bilo tudi navedeno, v katerem odstavku besedila naj presojevalci poiščejo odgovor na vprašanje.

¹⁴ Tako končnice kot besedni red seveda sodijo na področje slovničnih struktur. Poimenovanje je nenatančno in zaradi njega bi lahko prišlo tudi do prekrivanj. Bili smo mnenja, da laični presojevalci dobro prepoznajo ustrezne in neustrezne končnice in prav tako lahko presojajo, ali bi uporabljeni besedni red npr. uporabili tudi sami oz. ali bi ga v slovenščini napisanih besedilih pričakovali ali ne. Z zbirnim imenom strukture smo poskušali označiti še vse preostale »moteče« elemente v besedilih, na katere bi presojevalci lahko naleteli, oz. vse tiste napake, ki so prizadele od besed večje enote besedila – najmanj torej besedne zveze. Rezultati ne pojasnjujejo, kako so presojevalci v resnici pojmovali strukture.

6. Za besedilo v celoti se mi zdi, da: (*Podčrtajte trditev, ki za vas najbolj drži.*)

- je napisano v slovenskem jeziku.
- je napisano v slovenskem jeziku, vendar vsebuje precej napak.
- bi težko rekel, da je napisano v slovenskem jeziku, ker vsebuje veliko napak.
- ne bi mogel reči, da je napisano v slovenščini, ker ga zaradi količine napak slabo razumem.
- ni napisano v slovenskem jeziku.

Slika 2: Šesta naloga v vprašalniku za presojevalce.

Rezultati

V odlomkih omenjenih besedil bomo pokazali na nekatere značilnosti jezikovne rabe njihovih tvorcev, prenesene iz prvih ali prej naučenih jezikov. Ker se pozitivni jezikovni prenos kaže v ustrezni jezikovni rabi, ki jo brez zadržkov prepoznamo kot slovenščino, se bo izbor omejil na primere negativnega jezikovnega prenosa – interference (Požgaj Hadži in Ferbežar 2001). Poskušali bomo pojasniti, za kakšno vrsto prenosa gre in zakaj je po našem mnenju do njega prišlo. Poleg tega bomo pokazali tudi na nekatere napake, do katerih je prišlo bodisi zaradi posploševanja, napačnih analogij, neupoštevanja omejitev pravil ali nedosledne rabe pravil in v katerih se kažejo značilnosti slovenščine kot drugega oz. tujega jezika. Ob vseh teh značilnostih bomo poskušali pogledati tudi odzive domačih govorcev na te predvsem z vidika norme neustrezne oblike rabe slovenščine.

(1. besedilo) Na tako rekoč razvitem svetu, ljudje že dolgo časa ne kupujejo več zaradi potrebe po določenih izdelkih. Naša družba je družba potrošnje, to je jasno. Zadnja leta številni razprodaje, popusti in druge vrste znižanih cen privlačajo ljudi iz vseh socialnih kategorij, neodvisno od časa leta. Ali je to dobro? Ali velja ta trend nasplošno? Ali gre nakupovanje samo na to smer? ...

V besedilu smo označili zgolj tri primere (podčrtano), ki kažejo na jezikovni prenos iz enega od prej naučenih jezikov oz. v prvem primeru na napačen izbor besed pri prevodu (*na tako imenovanem*); zanimivo je, da je vseh osem presojevalcev ta del besedila prepoznalo kot moteč, pri parafrazi pa so se večinoma odločili kar za izpust motečega dela in so zapisali zgolj: *v razvitem svetu*. Druga dva primera kažeta na tipično desno stavo prilastkov v romanskih jezikih, kar v slovenščini pomeni netipični desni neujemalni samostalniški prilastek namesto levega pridevniškega. Vsi domači govorcev so navedene besedne zveze (v tretji nalogi) ustrezno preoblikovali.

(2. besedilo) ... Velikokrat se zgodi, da svojci umerlega nočejo darovati organov. Takrat jih morajo zdravniki preprečevati, da z tem bodo rešili življenje ne samo eni, ampak več oseb. To je težka naloga tako za zdravnike, kakor tudi za svojce. Odločitev je težka tudi zato, da so darovalci organov najpogosteje zelo mladi. Nihovi starši dolgo nočejo slišati, da je njihov sin ali hčera mrtev. Ne verujejo, da ga (jo) pri življenju držijo le umetne aparate. ...

Da je vmesni jezik pri nekaterih kandidatih na izpitih iz znanja slovenščine relativno nestabilen sistem, kaže tudi dejstvo, da v enem besedilu tvorec na relativno majh-

nem prostoru uporabi dva različna leksema (enega ustrezno in enega neustrezno) za isti pomen – v besedilu je označena neustrezna raba leksema *preprečevati*, v nadaljevanju besedila¹⁵ pa sledi npr. popolnoma ustrezno: *Pomembno je prepričevati ljudi, da njihova odločitev lahko reši življenje ljudem, ki nato zelo dolgo čakajo*. V drugi povedi tega odlomka smo podčrtali primer neustrezne rabe predloga *z*, kar je tipičen primer znotrajjezikovne napake zaradi posplošitve oz. neupoštevanja omejitve pravila (da se pred nezvencimi glasovi na vzglasju rabi različica tega predloga *s*), kar je v rabi precej pogosta napaka tudi pri domačih uporabnikih slovenščine.¹⁶ Pravilo o rabi različic predloga *s/z* sicer pozna večina domačih govorcev, naši presojevalci pa so navedeno mesto v besedilu dosledno označili kot napačno. V besedilu smo označili še primer napake na skladijski ravni, za katero bi vzrok nastanka težje predvideli (ali gre za jezikovni prenos ali napačno naučeno oz. razumljeno pravilo v slovenščini). Uporaba glagola *verovati* ima prav tako lahko dva izvora: napačen izbor leksema po prenosu oz. znotrajjezikovni prenos zaradi glasovne in oblikovne podobnosti dveh leksemov z različnima pomenoma v slovenščini: *verovati* proti *verjeti*.¹⁷

(3. besedilo) ... Moj odnos do razprodaj je pozitivan glede na moj trenutni ekonomski status, ker menim, da cena ni statusni simbol. Če lahko sebi in svojoj družini nekaj privoščim, zelo smo srečni ...

S podčrtavo smo pokazali na štiri pojavitve napak zaradi jezikovnega prenosa: prva in druga podčrtana beseda sta v tuji, preneseni obliki, do tretje napake je prišlo, ker je bil po jezikovnem prenosu (dobesedni prevod) izbran nedoločni namesto poljubnostnega zaimka. Izbira zaimka je povezana s smislom, ki se vzpostavlja v besedilu. Kontekst tako onemogoča drugačno dobesedno razumevanje, ki bi bilo sicer z znakovnega vidika mogoče (uporaba zaimka *nekaj* namesto *kaj*). Besedni red zadnjega stavka je za pisno besedilo nenavaden – naslonski *smo* je zapostavljen, prav tako sta razdružena prislov in povedkovo določilo.

(4. besedilo) Sodobni človek ne kupuje zaradi potrebe, temveč iz potrebe nakupovanja. Zakaj uprašamo?

Na sodobnega človeka uplivajo reklame iz televizorja, veliko slik na ulicah, katerimi gremo na delo usak dan, use to upliva na naša čuvstva in mi to ne opazujemo.

Televizor, kateri prižgan i dela usak dan, kdaj mi delamo nekaj drugega, u tem času na naša čuvstva uplivaju barve, glas sitnosti, kateri nam pravijo občutek sreče, kasneje med njimi opazujemo izdelek, kateri nam ponujajo tovarne. ...

V izpisanem odlomku tega besedila je zanimivo opazovati, kako je avtor interpretiral pravilo o izgovoru vzglasnega *v* oz. prenesel pravilo o izgovoru v pisni prenosnik. To bi lahko bila posledica prenosa pravila o zapisu iz njegovega prvega jezika ali posledica nesistematičnega usvajanja jezika iz okolja, kjer ima govorni jezik prednost pred zapisanim oz. ni, tako kot pri sistematičnem učenju, govorni vnos v

¹⁵ Izpisani napačni primer je iz tretjega odstavka besedila, v zadnjem šestem odstavku pa je rabljena ustrezna beseda – vmes je okoli 180 besed.

¹⁶ Spomnimo se na primere nelektoriranih besedil različnih obvestil na oglasnih deskah ali (prevedenih) navodil za uporabo različnih izdelkov ipd.

¹⁷ Pri tem morda dodatno razlago za napako (Pirih Svetina 2003) poiščemo tudi v dejstvu, da sta oba glagola dvovidska, površinsko (glede na svojo glasovno podobo in oblikospreminjalni tip) pa prvi deluje kot nedovršni (tip: *stanovati*, *potovati* ...), drugi pa kot njegov dovršni par (tip: *objeti*, *vzeti* ...).

tolikšni meri podkrepljen tudi s pisnim. Veznik *ki* je v odlomku dosledno nadomeščen s *kateri*, kar je med posameznimi domačimi govorcami razširjeno, predvsem kadar želijo poudariti obvladovanje prestižnejšega pola svojega jezika. V tem primeru bi morda – ob upoštevanju, da gre v nekaterih primerih lahko tudi za jezikovni prenos, vsaj glede oblike (*na ulicah, katerimi gremo*) – lahko govorili o podobni individualni težnji tujega govorca, s katero naj bi poudaril visoko stopnjo svoje jezikovne zmožnosti v slovenščini. Zanimivo je, da je šest izmed osmih presojevalcev ta odlomek besedila podčrtalo skoraj v celoti, kar bi lahko interpretirali tudi, da jih je motilo besedilo v celoti oz. da ga zaradi količine in gostote napak sploh niso več mogli analizirati.

(5. besedilo) Število bolnikov iz leta v let bolj narašča. Potreba organov je zelo velika, ker je vse več ljudi, ki so bolni za rakom ali drugimi bolečinam. Projekt, ki bo stekel v Sloveniji, menim, da je izjemno dober zaradi tega, ker se bo s temi vedelo približno število mogočih darodavcev organov. Pri seboj ima vsak svojo kartico zdravstvenega zavarovanja in pri nekateri nesreči, ki se konča smrtjo, se ve in lahko dobi določeni organ. ...

(6. besedilo) ... Človek je vedno v iskušnji kupovati, kar novega in tudi s časoma občuti vse večjo potrebo imeti kar precej modernih reči in pogosto ni pomembno ali prav potrebuje te reči ...

Z odlomkoma iz zadnjih dveh besedil skušamo pokazati, kako so vmesni jeziki posameznikov posebni sistemi, ki vsebujejo tako značilnosti ciljnega jezika kot vrsto prenesenih lastnosti. Na podlagi lastnosti enega samega besedila seveda ne moremo delati zaključkov o sistemu vmesnega jezika, prav tako pa se je potrebno zavedati, da je besedilo rezultat zapletene soodvisnosti in interakcije jezikovne zmožnosti in besedilnih zahtev. Dejstvo je, da se v malo večjih enotah predstavljenih besedil (več kot besedna zveza) kaže na zelo majhnem prostoru izredno pestra paleta najrazličnejših jezikovnih elementov. Zato je že malo večje dele besedil v bistvu nemogoče natančneje analizirati – na posamezne značilnosti (ali gre za jezikovni prenos ali značilnost ciljnega jezika) se v resnici da pokazati zgolj na zelo izoliranih mestih, najpogosteje ne večjih od besede ali največ besedne zveze, kot smo nakazali zgoraj. Predpostavljamo lahko, da bi na podlagi večje količine produkcije različnih vrst besedil (glede na prenosnik, okoliščine, govorni položaj, vsebino in tip besedila) posameznega govorca lahko konstruirali njegov sistem vmesnega jezika – v našem primeru ene od različic slovenščine.

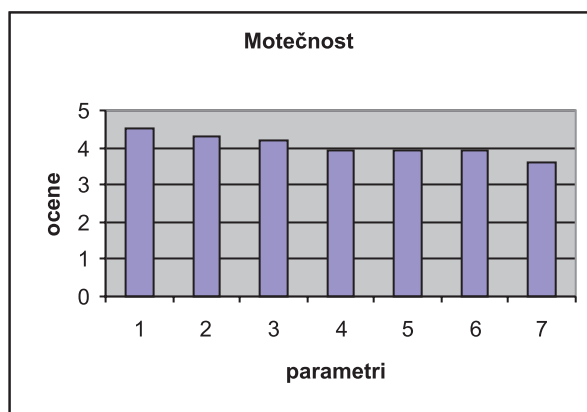
Sodbe domačih govorcev o slovenščini njenih tujejezičnih uporabnikov

Kot smo ugotavljali že na začetku, se tudi domači govorcev slovenščine med seboj razlikujemo po jezikovnem znanju, védenju in vedênju. O vsem tem, predvsem pa najbrž o tolerantnosti domačih govorcev, ki so se v naši raziskavi preizkusili kot presojevalci besedil tujejezičnih govorcev, govori podatek, kako različno so v teh besedilih zaznavali napake in moteča mesta. Presojevalci so v besedilih podčrtovali, kar se jim je zdelo narobe ali jih je v besedilih motilo. Na koncu smo število podčrtanih mest prešteli, pri tem pa nismo upoštevali, kakšno enoto besedila so zajela (npr. zgolj končnico, del besede, celo besedo, besedno zvezo ali celo stavek), tako da je ocena zgolj približna, a vseeno zelo povedna. V prvem besedilu so presojevalci npr. podčrtali

od 16 do 31 različnih mest, pri šestem besedilu pa so odkrili kar od 25 do 70 različnih motečih mest.

Zanimalo nas je, kaj presojevalce nasplošno najbolj moti, ko berejo različna besedila, ki so jih v slovenščini napisali tuji uporabniki slovenščine. Besedila so ocenjevali s pomočjo sedmih že navedenih parametrov (**Slika 1**).

Presojevalci so posamezna besedila ocenjevali po sedmih parametrih na petstopenjski lestvici (ocena 5 je pomenila največjo stopnjo motečnosti, ocena 1 najmanjšo stopnjo motečnosti). Vsi elementi, navedeni v parametrih, so bili v vseh besedilih ovrednoteni kot precej moteči, saj so se ocene zgostile med vrednostmi 3,2, kar je približno enako oceni *me moti*, do ocene 4,8, kar je zelo blizu ocene *me najbolj moti* (razpon od najnižje do najvišje stopnje motečnosti je bil tako le 1,6 vrednosti). To po eni strani govori o precejšnji kritičnosti (netolerantnosti?) presojevalcev, po drugi strani pa najbrž osvetljuje problematiko negativno zastavljenega vprašanja (*Kaj vas v besedilu moti?*) in trditve (*V besedilu me moti ...*).

Slika 3: Grafični prikaz ocene napačnih in motečih elementov v besedilih.

Povprečne ocene motečnosti po posameznih parametrih se na lestvici od 5 (*me najbolj moti*) do 1 (*me sploh ne moti*) v povprečju gibljejo med 4,5 in 3,6 (glej na grafičnem prikazu zgoraj). Pri tem so se kot najbolj moteče v besedilih izkazale neslovenske strukture (4,5). Nekoliko manj moteč se zdi presojevalcem neobičajen ali nepravilen besedni red (4,3) in raba napačnih ali celo neslovenskih besed (4,2). Z enakimi ocenami motečnosti (3,9) nato sledijo raba napačnih končnic, nepovezanost in nerazumljivost posameznih delov besedila. Še najmanj je presojevalce motilo, da v katerem od delov besedila niso mogli razbrati njegovega smisla oz. da so imeli težave s splošnim razumevanjem besedil (3,6). Razen pri četrtem besedilu je bil ta parameter pri vseh besedilih ocenjen kot najmanj moteč. Na podlagi rezultatov bi tako lahko sklepali, da je v tovrstnih besedilih najbolj moteča po velikosti nekakšna srednja enota organiziranja in posredovanja smisla (med besedno zvezo in stavčno propozicijo). Odstope na ravni manjših enot (besed, končnic) je možno presegati s

preprostimi tehnikami (zamenjavo neustreznih elementov), večje pa je pod pogojem, da srednje enote niso preveč odklonske, možno inferirati.¹⁸ Razumevanje besedila kot celote je, kot kažejo rezultati raziskave, bolj povezano s hoteno dejavnostjo nje-govega prejemnika kot s konkretnimi jezikovnimi uresničitvami – kognitivni procesi, ki omogočajo razumevanje in prepoznavanje smisla, se sprožijo, če za to obstaja prejemnikova pripravljenost in zadostna mera tolerantnosti.

Četrto besedilo je bilo z vidika motečnosti ocenjeno z najvišjimi ocenami. Na podlagi tega bi lahko rekli, da je bilo za presojevalce najmanj sprejemljivo. To ugotovitev potrjuje tudi količnik povprečne vrednosti vseh ocenjevanih parametrov tega besedila, ki nam hkrati pomeni tudi nekakšno provizorično oceno besedila (najvišji količnik pomeni najslabšo oceno, najnižji pa najboljšo). Pri četrtem besedilu je bila vrednost količnika 4,5. Najnižji količniki so bili izračunani za prvo, drugo in šesto besedilo (količnik 3,7 oz. 3,8). Nekje vmes sta bili peto (4,1) in tretje besedilo (4,2). Navedeni podatki kažejo, da so zelo majhne razlike med ocenami na izpitu najbolje in najslabše ocenjenega besedila, čeprav je iz ocen hkrati razvidno, da presojevalci zaznavajo razliko med besedili in se v grobem njihove ocene skladajo z ocenami profesionalnih ocenjevalcev.

Čeprav presojevalce besedil po pričakovanju (tudi zaradi sugestivnih trditev in vprašanj, glej op. 11) v besedilih tujejezičnih govorcev marsikaj moti in bi marsikaj želeli, včasih tudi neupravičeno, popraviti (glej v nadaljevanju), pa se presojevalci le v izjemnih primerih odločijo za skrajno možnost in besedilo ocenijo kot neslovensko – od skupaj 49 ocen so se presojevalci samo v štirih primerih izrekli (le dva presojevalca sta dvakrat podčrtala tovrstno trditev), da besedilo ni napisano v slovenščini.¹⁹

Presojevalci so se v svojih ocenah in strogosti pri presojanju besedil sicer precej razlikovali, saj je bila povprečna ocena vseh besedil najstrožjega presojevalca npr. 2,2, najmanj strogega pa kar 3,6, pri čemer so presojevalci najpogosteje besedila ocenili z oceno 3 (dvajsetkrat; trditev: *bi težko rekel, da je napisano v slovenskem jeziku, ker vsebuje veliko napak*); sledi ocena 4 (petnajstkrat; trditev: *besedilo je napisano v slovenskem jeziku, vendar vsebuje precej napak*); nato ocena 2 (desetkrat; trditev: *ne bi mogel reči, da je napisano v slovenščini, ker ga zaradi količine napak slabo razumem*). Presojevalci se v nobenem primeru niso odločili za brezpogojno potrditev, da je besedilo napisano v slovenskem jeziku.

In še slovenščine domačih govorcev

Presojevalce smo poprosili, naj drugače povedo (parafrazirajo) precej obsežne dele posameznih zgoraj obravnavanih besedil. Med drugim so morali parafrazirati tudi odlomek iz tretjega besedila: *Moj odnos do razprodaj je pozitivan glede na moj trenutni ekonomski status. Če lahko sebi in svoji družini nekaj privoščim, zelo smo srečni*. Med rešitvami presojevalcev so npr. tudi naslednje: *Družini in sebi lahko*

¹⁸ Ob tem ostaja odprto vprašanje kritične točke odklonskosti, od katere dalje inferiranje ni več mogoče.

¹⁹ Trditev je bila postavljena nekoliko provokativno, preizkusila pa naj bi tako tolerantnost presojevalcev kot tudi pokazala na kritično točko sprejemanja in razumevanja tovrstnih besedil.

nekaj privoščim; Vsi smo srečni, če lahko sebi in družini privoščim nekaj novega; Če lahko sebi in svoji družini privoščim malo sreče. Zanimivo je, da so vsi presojevalci besedila precej svobodno preoblikovali. To je potrdilo naša siceršnja opažanja, da domači govorniki (če le imajo to možnost) precej samovoljno in korenito posegajo v tuja besedila, jih pri tem tudi sami pomensko preoblikujejo ali celo naredijo (glede na dani kontekst) kakšno dodatno napako, pri tem pa niti niso pozorni na resnične pomanjkljivosti teh besedil.

Sklep

V prispevku smo ob odlomkih šestih besedil, ki so nastala na izpitu iz znanja slovenščine na visoki ravni, pokazali na nekatere značilnosti slovenščine tujejezičnih govorcev, poleg tega pa tudi na odnos njenih domačih govorcev do besedil, ki so jih napisali tuji uporabniki slovenščine. Strnili bi lahko, da so se domači govorniki na nekakšni mikro (analitični) ravni izkazali povsem po pričakovanjih: v besedilih tujejezičnih govorcev jih marsikaj moti, marsikdaj bi bili pripravljene tudi kaj, včasih celo neupravičeno, popraviti. Po drugi strani pa so na splošno do tujejezičnih govorcev dokaj prizanesljivi. Če so sporočila njihovih besedil približno razumeli, so besedila zanje postala sprejemljiva in so jih, čeprav z določenimi zadržki, prepoznali kot – slovenska. Pilotska raziskava, tako kot je bila zastavljena, je kljub svojim omejenim metodološkim pomanjkljivostim nakazala možnosti odkrivanja meje sprejemljivosti in razumljivosti besedila v določenem jeziku. Ugotavljanje tovrstne meje ima zagotovo tudi svojo sociolingvistično vrednost. V kontekstu jezikovnega načrtovanja meja sprejemljivosti in razumljivosti besedila predstavlja po eni strani mejo, do katere je potrebno odpravljati pomanjkljivosti v jezikovnem znanju in razvijati sporazumevalno zmožnost in še posebej (v kontekstu naše raziskave) pisno zmožnost, po drugi pa se zavedati potrebe po tolerantnosti in sprejemnike besedil nanjo vsaj opozarjati.

Literatura

- Bugarski, Ranko, 2002: *Lica jezika: sociolingvističke teme*. Zemun: Biblioteka XX vek.
- Ferbežar, Ina in Pirih Svetina, Nataša, 2004: Certificiranje slovenščine kot drugega/tujega jezika – zgodovina in perspektive. *Jezik in slovstvo* 49/3–4 (maj–avg. 2004). 17–33.
- Ferbežar, Ina in Pirih Svetina, Nataša, 2002: *Izobraževalni programi. Izobraževanje odraslih. Slovenščina za tujce*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo.
- Laufer, 1995: Beyond 2000 – a measure of productive lexicon in a second language. L. Eubank, M. Sharwood-Smith in L. Selinker (ur.): *The Current State of Interlanguage*. Benjamins. 265–272.
- Lewandowski, Theodor, 1994 (šesta izdaja): *Linguistisches Woerterbuch*. 1–3. Heidelberg, Wiesbaden: Quelle in Meyer.
- O’Grady, William in drugi, 1997: *Contemporary Linguistics. An Introduction*. New York: Longman.

- Pirih Svetina, Nataša in Ferbežar, Ina, 2001: Izobraževalni program za odrasle Slovenščina za tujce. *Jezik in slovstvo* 46/5. 222–227.
- Pirih Svetina, Nataša, 2003: Napaka v ogledalu procesa učenja tujega jezika. *Jezik in slovstvo* 48/2 (mar.–apr. 2003). 17–26.
- Pirih Svetina, Nataša (ur.), 2004: Tematska številka *Jezika in slovstva* »Slovenščina kot drugi/tuji jezik«. *Jezik in slovstvo* 49/3–4 (maj–avg. 2004).
- Pogorelec, Breda, 1989: Sociolingvistični problemi slovenske etnične skupnosti v Italiji. Liliana Sponozzi Monai (ur.): *Aspetti metodologici e teoretici nello studio del plurilinguismo nei territori dell'Alpe Adria. Atti del Convegno Internazionale*. 12.–14. oktober 1989. Udine.
- Požgaj Hadži, Vesna in Ferbežar, Ina, 2001: Tudi to je slovenščina. *37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (25. junij–14. julij 2001). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 57–68.
- Požgaj Hadži, Vesna in Balažič Bulc, Tatjana, 2005: Meje (ne)tolerantnosti do govorcev slovenščine kot tujega jezika. *Slovenščina in njeni uporabniki v luči evropske integracije*. Koper. [V tisku.]
- Selinker, Larry, 1972: Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics* 10. 209–230.
- Stabej, Marko, 2003: Slovenščina od pet do glave. *39. seminar slovenskega jezika literature in kulture* (30. junij–19. julij 2003). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 83–90.